

«БОРІТЕСЯ — ПОБОРЕТЕ!»

Збігають роки, століття, а Шевченкова мистецька спадщина постійно привертає увагу дослідників. Його твори настільки глибокі, технічно досконалі, що й нині можуть служити взірцем майстерності. Слід зауважити, що кожне покоління розуміє Шевченка по-іншому. З часом у його творах відкриваються нові суголосні добі риси. Людина, якій дорога національна культура, історія, бере з життя і творчості Кобзаря щось нове. І в наш час пророчі думки Кобзаря стали символом сучасних соціально-політичних змін. Тому його художні твори періодично потребують нового осмислення – як форми, так і змісту й символіки образів.

Доля склалася так, що професією моєю стало образотворче мистецтво, і головне – графіка. Шевченко, його майстерність як художника ціле моє творче життя були для мене орієнтиром, надто ж коли мені довелося стати викладачем у Національній академії образотворчого мистецтва і архітектури, очолити майстерню вільної графіки, стати ректором Академії. Відтоді я часто звертаюсь у своїй викладацькій роботі до Шевченка, його думок про мистецтво, про покликання художника. І найчастіше до його запису в «Щоденнику», зробленого 1857 року: «З усіх красних мистецтв мені найбільше подобається гравюра. І не без підстав. Бути добрим гравером означає розповсюджувати прекрасне і повчальне в суспільстві,.. розповсюджувати світло правди... бути корисним людям... Прекрасне, благородне покликання гравера». Я й тепер, підходячи до офортного верстата, підсвідомо повторюю ці слова, втілюю їх у своїх порадах і настановах студентам графічного факультету. І ще один Шевченків вислів, який мені впам'ятку як приклад розуміння ним ролі митця в суспільстві, з його листа до свого польського приятеля Броніслава Залеського, якому він допомагав опановувати мистецьку майстерність: «І тепер я тобі можу сказати тільки, що казав колись учням своїм старий Рустем, професор малювання при Віленському університеті: «Шість років рисуй, і шість місяців малюй – і тоді будеш майстром». І нині це надзвичайно цінна порада сьогочасним студентам, які гадають, що без опанування анатомії, рисунка, композиції, форми, колористики можна стати справжнім митцем.

Цю думку я згадую особливо часто в останнє десятиріччя, коли по-новому осмислюю акварельну техніку й пропа-

*Т. Шевченко. Автопортрет із свічкою.
Офорт, акватинта. 1861*

гую її серед студентів, маючи на увазі її великі виражальні можливості. У період заслання й участі в Аральській експедиції Шевченко працював переважно аквареллю, що давала можливість майже миттєвого відтворення вихоплених із швидкоплинного буття почуттів, вражень від суворой природи. Переїнявши ще в Петербурзі від К. Брюллова та П. Соколова віртуозність у володінні технікою акварелі, Шевченко довів її в азійських акварелях до вершин досконалості. Здається, для Шевченка не було неможливого у відтворенні найскладніших градацій світла, тонів і напівтонів. Він вдавався то до широких заливок фарби, то до щонайтонших підмальовок, які творять емоційний настрій композиції. Він використовував витончені й чіткі лінії для зображення далеких гір і дрібним віртуозним мазком допрацьовував їхню поверхню. Він вдавався до такого засобу, як використання чистої білої поверхні паперу, моделюючи її ніжними доторками пензля. Ритмічними короткими плямами він нюансував атмосферні стани природи з їх мінливими градаціями й складним освітленням. Найвиразніше його віртуозна майстерність аквареліста, що йде не лише від знайомства з творчою спадщиною російських та західноєвропейських майстрів, зокрема Гау і Тенірса, відбилася в акварелі «Пожежа в степу», в якій він досяг вражаючої майстерності, справжньої одухотвореності краєвиду.

Зауваживши духовну роль світла в акварелях Шевченка найчорнішого періоду в його житті, академік П. Білецький писав: «Враження засліплюючого світла та блиску майстер створює завдяки відчуттю тональних колірних співвідношень. І. Айвазовський, а за ним А. Куїнджі, будуть вражати й інтригувати глядачів своїми місячними ночами, не знаючи про те, що Т. Шевченко раніше від них вирішив аналогічне завдання, йдучи своїм шляхом».

У радянські часи біографія Шевченка спиралася на вигадку, що в його становленні як поета й художника вирішальну роль відіграли російські демократи Белінський, Добролюбов, Чернишевський, але досить зробити невелике дослідження, щоб встановити істину: коли у Вільно, де Шевченко навчався у видатного художника Йонаса Рустемаса, а деякі дослідники припускають що і в Лампі-сина, він створив свої перші зрілі за рівнем майстерності жіночі портрети, а трохи згодом і прекрасні поетичні твори, Добролюбову було чотири роки, Чернишевському – дванадцять. А Белінський, як свідчить його лист до Анєнкова, взагалі ненавидів Шевченка. Або зловісна постать майстра Ширяєва, що утвердилася у шкільних підручниках з літератури. Насправді Шевченко у своїй біографії згадує, що в період праці в майстерні Ширяєва він уже був доволі успішним художником, про що свідчать «Портрет П. Енгельгардта» (1833), «Голова жінки» (1834) та ін. А сам Ширяєв був відомим на весь Петербург майстром декоративного монументального живопису, мав розкішну бібліотеку, якою Шевченко користувався, про що свідчить його широка обізнаність у багатьох галузях культури ще до вступу до Петербурзької академії мистецтв 1838 року. До речі, саме в майстерні Ширяєва почалося його систематичне навчання, коли він разом з учителем створював композиції орнаментів, виконував трафарети, готував фарби, брав участь у розписуванні інтер'єру Большого театру. Та й, коли 1836 року закінчився термін контракту, Шевченко залишився в Ширяєва як найманий робітник. І на той час він уже був стипендіатом петербурзького Товариства заохочування художників, на розгляд Комітету якого він подав свої твори восени 1835 року. Його прийняли до Товариства як уже майже сформованого митця, й він отримував значну на той

час стипендію – 30 рублів на місяць. Саме тоді Шевченко познайомився з художниками І. Сошенком, А. Мокрицьким, І. Зайцевим, К. Брюлловим, А. Венеціановим, скульптором Ф. Толстим, мистецтвознавцем, конференц-секретарем Академії В. Григоровичем і поведився в цьому товаристві доволі упевнено.

Мені доводилося бачити, як у радянські часи на виставкових комісіях у Спілці художників партійні функціонери відбракували чудові картини, де Шевченка було зображено як людину, що справді карається й мучиться. Натомість на виставках з'являлися пригладжені, ідеалізовані лики Кобзаря в оточенні поблажливих російських демократів, які завжди були вищі на зріст, а неодмінно «нижчий» Шевченко читав їм свої вірші, а демократи поблажливо усміхалися.

Доводиться мені під час лекцій розповідати студентам про те, чим для Шевченка було поняття «рідний край», «Батьківщина», та й узагалі – що для нього важило покликання митця, викладене у представленій Товариству заохочування художників ідеї створення серії «Живописная Украина»: «В пределах моей родины Южной России уцелели до сего времени многие следы вековых потрясений, испытанных некогда этим краем в непрерывной борьбе за веру и независимость с иноплеменными хищными соседями. Там в памяти народной живы бесчисленные поэтические предания старины, свидетельствующие о доблестных подвигах предков; там разнообразны красоты природы или особенность местных нравов и обычаев, издревле перешедших к потомкам, на каждом шагу останавливают внимание», – хіба це не програма для сучасного молодого художника, що тільки-но починає самостійний шлях у мистецтві?

Я в своєму творчому житті, хоч і взурувався на Шевченка в думках, але мало зробив у шевченківській тематиці, – може, не наважувався. Лише 2006 року намалював його портрет і декілька ескізів майбутніх ілюстрацій до «Катерини» (над ілюстраціями до цієї поеми працюю давно). Яким вийшов його образ – судити не мені. І нині щоразу, коли підходжу до офортного верстата, наді мною тяжіє високий приклад цієї великої людини, великого митця, чудового майстра моєї улюбленої техніки – офорта, видатного графіка, який першим у тогочасній Росії був обраний 1860 року академіком Радою Петербурзької академії мистецтва саме за успіхи в офорті.

А ще в творчості й педагогічній діяльності мені світять у дорозі його думки про мистецтво, про мій народ. І дуже часто сакраментальне: «Прекрасне, благородне покликання гравера...».

*А. Чебикін. Молодий Тарас.
Папір, туш, крейда. 2007*

Сьогодні, напередодні 200-річного шевченківського ювілею, слід визнати, що перед великим письменником і художником ми ще у великому боргу. Досить згадати, що не маємо ще нового повного зібрання його мистецьких творів. В інститутах нашої академії до 200-річного ювілею Кобзаря не вийшло жодного серйозного видання – лише поодинокі статті в наукових збірниках. Президія затвердила план заходів з відзначення 200-річчя від дня народження Кобзаря, серед яких найпомітніші, на мій погляд, – виставка творів М. Стороженка «Мій Кобзар» у Національному історико-культурному заповіднику «Тарасова гора» в Каневі та звітна виставка відділень образотворчого мистецтва та синтезу пластичних мистецтв, зокрема В. Гонтарова, О. Лопухова, В. Микити, О. Івахненка, А. Чебікіна, В. Чепелика, Е. Миська, Т. Яблонської, В. Прядки та ін. Підготовлено також ювілейні збірники «Мистецькі обрії» та «Мистецтвознавство України». Готуються концерти, творчі звіти членів музичного мистецтва, екранні роботи відділення кіномистецтва. Тож наше завдання протягом наступного року, який буде проходити як рік Шевченка, надолужити прогаяне й гідно відзначити ювілей великого митця й поета, який своїми словами «Наша дума, наша пісня не вмре, не загине, от де, люде, наша слава, слава України» дає нам енергію й установку творити задля нашої культури, задля нашого народу.

Поринувши у світ Шевченків, переймаєшся глибоким відчуттям того, що час над ним не владний, що він так само хвилює серця людей, притягує до себе увагу. Шевченко остаточно пробудив українську націю до духовного і державного відродження, і нині, оцінюючи його як творця й людину, важко уявити, що було б з Україною, її культурою, її мовою, якби не було на світі Шевченка. Мабуть, і справді, сам Бог послав його Україні з великою місією Слова і Правди, надто ж сьогодні, коли особливо гостро стоять питання збереження національної ідентичності, мови, культури, зрештою, державності. Читаючи послання «І мертвим, і живим, і ненародженим...», розумієш, якою повинна бути наша національна еліта: вона має жити турботами про свій народ. Шевченко благає нині сущих: «обніміте найменшого брата». Але сумно усвідомлювати, що насправді в нас зібралися персонажі як у «Великому льосі»: «Один смішний, другий кривий, а третій горбатий». Отож маємо великий привілей і обов'язок у цей непростий час читати Шевченка, мати його слово як Благодать, що веде до істини, добра, правди. Кожне українське серце відчуває високу символіку в тому, що саме напередодні 200-ї річниці від дня його народження Україна здобула істинну, не позірну, незалежність, скинувши в єдиному пориванні ганебне ярмо диктатури. І це Шевченкове «Борітеся – поборете!» було одним із гасел Майдану і прозвучало на весь світ із вуст Сергія Нігояна, вірменина, який віддав життя за майбутнє нашої країни. Україна зустріла Шевченківські дні знекровлена, сторостерзана, але водночас спрагла оновлення. Для нас, митців, це означає нову висоту творчого служіння своєму народові, і найкращим взірцем у цьому нам має слугувати саме Тарас Шевченко, його життя і творчість.

Андрій ЧЕБИКІН,
*президент Національної академії мистецтв України,
народний художник України,
лауреат Національної премії України
імені Тараса Шевченка*